מוסר.

עס גערען צוויי ווייבער היגטער דער שטאָדט. איינע א הויכע, שווערע אידענע, מיט בייזע אויגען, שווערע, הילכעדיגע טריט; די צווייטע א דאַרע, בלאַסע, קליינע אידענע מיט אַן אַראָפּגעלאָזטען קאָפּ.

— וואו פיהרסט דו מיך, חנה? — פרעגט די צווייטע.

— וואַרט, נאָך א פּאָר טריט. זעהסט, דאָרט צום בערגעל.

— נאָך וואָס? — פרעגט נאָך אמאָל די צווייטע מיט א באַנג אָפּגעריסענעם קול, גלייך זי וואָלט זיך עפּעס געשראָקען.

— וועסט הערען, קום...

זיי זענען צוגעקומען צום בערגעל.

— זעץ דיך, — מאַכט חנה.

די צווייטע פאָלגט, זעצט זיך אויפ'ן בערגעל, חנה זעצט זיך לעבען איהר. אין דער שטילקייט פון וואַרעמען זומער־טאָג, ווייט פון שטאָדטישען גערודער, מאַכט זיך א געשפּרעך:

— גרונע, ווייסט, ווער דיין מאַן, עליו השלום, איז געוועזען? אויף גרונע'ס בלאַסען פּנים לעגט זיך א שאָטען.

— איך ווייס, — ענטפערט זי מיט פאַרביסענע ליפּען.

— א סיפר איז ער געוועזען, גרונע! א כשר'ער סופר...

— איך ווייס! — מאַכט גרונע אומגעדולדיג...

— פאַר יעדען אות פלעגט ער זיך טובל'ען אין מקוה...

— א גראָבער ליגען... אז ער פלעגט געהן א פּאָר מאָל אין דער וואָך, איז אמת...

— א כשר'ער איד געוועזען.

— אמת...

— זיין זכות זאָל אונז ביישטעהן...

גרונע שווייגט.

— שווייגסט? — וואונדערט זיך חנה.

— אלץ איינס!

— נישט אלץ איינס! זיין זכות זאָל אונז טאַקע ביישטעהן! הערסט?

— איך הער!

— וואָס זאָגסט דו דערצו?

— וואָס זאָל איך זאָגען, איך ווייס נאָר, אז ער איז נ י ש ט ביינגעשטאַנען...

פויזע. די ווייבער פאַרשטעהען זיך: דער כשר'ער סופר איז געשטאָרבען און איבערגעלאָזט אַן אלמנה מיט דריי יתומים — מיידלעך. גרונע האָט שוין מעהר נישט חתונה געהאַט, די קינדער קיין שטיף־טאַטען נישט געגעבען. אליין אויף זיך און די קינדער געאַרבייט, נאָר קיין מזל און ברכה איז נישט געוועזען... „זיין זכות איז נ י ש ט ביינגעשטאַנען..."

— און ווייסט דו פאַרוואָס, גרונע? — האַקט איהר איבער חנה די שטילקייט.

— עט...

— ווייל דו ביסט זינדיג...

— איך? — און די בלאַסע גרונע שפּרינגט אויף, ווי אַן אונטערגעשאָסענע, — איך — זינדיג?

— הער, גרונע, זינדיג איז יעדער מענש, נאָר דו אודאי...

— אודאי?

— גרונע, נישט אומזיסט האָב איך דיך אַרויסגעפיהרט הינטער דער שטאָדט צום טייך צו, אויפ'ן פעלד... קיין פרישע לופט, ברוך השם, דאַרפען מיר נישט... זעהסט, גרונע... א מאַמע, און בפרט א כשר'ן סופר'ס אַן אלמנה דאַרף...

— וואָס דאַרף זי?

— זי דאַרף זיין פרימער ווי אלע, בעסער ווי אלע און מעהר אכטונג געבען אויף דער טאָכטער.

די בלאַסע גרונע איז נאָך בלאַסער געוואָרען. די אויגען האָבען איהר אויפגעפלאַמט, די נאָז־לעכער צושפּרייטען זיך און די בלוי־פאַרברענטע ליפּען ציטערען.

— חנה! — האָט זי אויסגעשריגען.

— דו ווייסט, גרונע, איך בין דיר א גוטער פריינד, נאָר דעם

אמת מוז איך דיר זאגען, אניט וואלט איך נישט געהאט קיין פארענטפער פאר גאט... איך וועל דיך נישט באַרעדען, דורך מיר וועסט דו נישט קומען צו לייטען אין די מיילער אריין, עס וועט בלייבען צווישען אונז. איין גאט אין הימעל וועט הערען...

— ציה מיר נישט די נשמה ארויס!

— נו, הער־זשע! קורץ און שארף... נעכטען פארנאכט, שפעט פארנאכט בין איך צוריקגעגאנגען פון דער באהן, און — אויף דעם בערגעל איז געזעסען דיין מירעל...

— איינע אליין?

— ניין.

— מיט וועמען?

— איך ווייס? מיט א קאפעלוש... א צילינדער אפילו... ער האט זי געקושט אין האלז־און־נאקען... זי האט געלאכט און גערופען צוקערקעס...

— איך ווייס!... — רופט זיך אן גרונע מיט א קול ווי פון קבר ארויס... עס איז נישט דאס ערשטע מאל...

— דו האסט געוואוסט?! וואס? א חתן איז עס?

— ניין...

— נישט? און דו... האסט געשוויגען?

— יא.

— גרונע!

נאר איצט איז שוין גרונע רוהיג.

— אצינד שווייג דו און הער, וואס איך וויל דיר דערצעהלען, — זאגט זי מיט א שניידענדיגען קול און, אנכאפענדיג חנה'ן ביים ארבעל, ניט זי, זי זאל זיך צוריק זעצען.

— הער, — האט זי ווייטער געצויגען, — אלץ וועל איך דיר דערצעהלען. און איין גאט אין הימעל וועט אונז הערען!

חנה האט זיך צוריק געזעצט.

— אז מיין מאן איז געשטארבען — הויבט אן גרונע...

— ווי אזוי רעדסט דו עפעס, גרונע?

— ווי אזוי זאל איך רעדען?

— אהן „זכרונו לברכה“? און — „נפטר געווארען“ זאגט מען?...

— אלץ איינס, נפטר געווארען, צי געשטארבען, באגראבען האט מען איהם...

— צו קבר אבות געקומען...

— זאל זיין צו קבר אבות... נאר מיך האט ער איבערגעלאזט מיט דריי יתומים — טעכטער...

— געבער, קיין קדיש נישט געלאזט...

— דריי טעכטער, די עלטסטע —

— גענענדעל —

— אלט געווען פיערצעהן יאהר...

— ביי לייטען איז אזוינס א כלה...

— ביי אונז איז קיין ברויט נישט געווען! פון תנאים שרייבען און לעקאך עסען נישט צו רעדען...

— ווי אזוי רעדסט דו עפעס היינט, גרונע!

— נישט איך רעד, מיין הארץ־וועהטאג רעדט... געגענדעל, ווייסט דו, איז געווען דאס שענסטע מיידעל אין שטאדט.

— היינט אויך... קיין עין־הרע!

— היינט איז זי א ווערע לימאנע — א גרויער צאפ! נאר דאמאלט האט זי געלייכט ווי די זון... און — איך בין דאמאלט דעם פרומען סופר'ס אלמנה געווען! איך האב זי ווי אן אויג אין קאפ געהיט... איך האב געוואוסט, אז היינטיגע צייטען... עס דרעהען זיך ארום כלי־זמרים, שניידערלעך, אזוי דייטשלעך און אלטע בחורים... בית המדרש'ניקעס אפילו פלעגען זיך דרעהען ביים פענסטער... נאר אויף וואס איז א מאמע? א כלה־מיידעל, האב איך געוואוסט, דארף זיין ווי א שפיגעל... און איך האב מיינם באווייזען; עס איז אויף איהר קיין הויך נישט געפאלען! געהיט האב איך זי, געהיט! קיין אויג נישט אראפגעלאזט, קיין טריט פון שטוב אהן מיר נישט געמאכט, און אלץ מוסר געזאגט... קוק נישט אהער, קוק נישט אהין, דא שטעל דיך נישט, דא מעק דיך נישט... קוק נישט ווי פייגעלעך פליהען...

— נו, זעהר וואויל...

— וואויל ווי די וועלט! — מאכט גרונע ביטער. — קום נאר צו מיר אהיים און זעה, ווי זי זעהט אצינד אויס! יא, זי איז אן אמת עהרליך מיידעל, נאר פון זעקס און דרייסיג יאהר! דאר, די ביינער צו צעהלען, א גערונצעלטע הויט, ווי פארמעט צו תפלין.

אויגען פארלאשענע, דאס פנים זויער, אהן א שמייכעל — אייביג פארביסענע ליפען... גאנץ אפט דאך ברענען אויף די פארלאשענע אויגען — דאס ברענט דאמאלט אין זיי א שנאה, א האס, ווי א גיהנום... און ווייסט דו צו וועמען? ווייסט דו, וועמען זי האט פיינט? וועמען, מאכענדיג מיט די ליפען, זי פארשילט די ביינער?

— וועמען?

— מיר! מיר — איהר אייגענער מאמען!

— וואס רעדסט דו? פארוואס?

— זי אליין ווייס אפשר נישט פארוואס, נאר איך ווייס! איך האב מיך געשטעלט צווישען איהר און דער וועלט, צווישען איהר און דער זון! איך האב איהר, ווי זאל איך דיר עס זאגען? קיין ווארעמקייט און קיין ליכט צום לייב נישט צוגעלאזט... גאנצע נעכט האב איך דעריבער געקלערט, ביז איך בין עס דערגאנגען, אויף קלאר דערגאנגען! זי מוז מיך פיינט האבען... יעדעס קעמערל פון איהר לייב האט מיך פיינט!

— וואס רעדסט דו?

— וואס דו הערסט! די שוועסטער האט זי אודאי פיינט, שענער זענען זיי און אינגער!

גרונע כאפט שווער דעם אטעם און חנה קאן צו די געדאנקען נישט קומען... זי הערט עפעס שרעקליכעס; עפעס ערגערס, ווי קראנק זיין, ווי שטארבען, אפילו ווי „אונטער דער חופה שטארבען“ — דאס גרעסטע אומגליק, וואס עס טרעפט זיך ביי אידען. און דאך — רבונו של עולם, עס ד א ר ף אזוי זיין!

— די אינגערע, לאה׳ן, האב איך שוין אין דערהיים נישט געהאלטען... איך האב זי אפגעגעבען פאר א דינסט... — הויבט ווייטער אן גרונע צו דערצעהלען און די שטימע ווערט נאך הייזעריגער, נאך אפגעריסענער...

— איך האב גענוג געשריען דאמאלט, — דערמאנט חנה, — מעשים געטאן... א סופר׳ס א טאכטער פאר א דינסט...

—איך האב געוואלט כאטש איהר חתונה מאכען, זאל זי ב[illegible]

אביסעל גרן האבען... פון מיינע ציבעלעס, מיט וועלכע איך האנדעל, קאן מען גרן נישט אויפקלייבען...

און זי האב איך אויך געהיט...

נישט איין בעל־הבית האט אויף איהר אן אויג געווארפען. נישט איין בעל־הבת׳יש קינד האט זיך געוואלט פון איהר א שפילעכעל מאכען... נאר איך בין א מאמע! איך בין א טרייע מאמע געווען! די פיס האב איך מיר אפגעהאקט און צעהן מאל אין טאג בין איך ביי איהר אין קיך געווען, געוויינט און גע׳חלש׳ט, מוסר געזאגט... הא! גוטע ווערטער, פרומע ווערטער גזעאגט!... גאנצע נעכט בין איך נישט געשלאפען און געלייענט דעם קב־הישר און אנדערע הייליגע ספרים אויף עברי־טייטש, און צו׳מארגענס איהר איבערדערצעהלט... און נאך איינענס צוגעגעבען! גאט זאל עס מיר מוחל זיין... פון דריי שדים האב איך געמאכט צעהן, פון א שמיץ איז געווארען קאסטרוי, מיט פייער האב איך געשיט! און א שוואך קינד איז עס געווען, א שוואך כשר קינד, עס האט זיך געלאזט פיהרען!... דער טאטע אוים׳ן אויג — בלאס, אהן אביסעל בלוט, און אזוינע גוטע, פייכטע אויגען, — נאר שענער איז זי געוועזען...

— דו רעדסט, רחמנא לצלן, ווי פון א טויטער!

— און דו מיינסט, זי לעבט? איך זאג דיר, זי לעבט נישט! זי האט אנגעזאמעלט גרן, און איך האב איהר א מאן געגעבען!

זי האט געבעך געוויינט, אז זי וויל איהם נישט, אז ער איז צו גראב, צו פראסט פאר איהר.

נאר א לערן־קינד נעמט נישט קיין דינסט־מיידעל, בפרט מיט דרייסיג רובל גרן!

איך האב געדאנקט גאט, ווער עס איז! — א שניידער־יונג, איז א שניידער־יונג!

נו! האט ער מיט איהר א יאהר געלעבט — צוגענומען דאס געלט, מיט׳ן געזונט, מיט׳ן רעשט ביסעל כח און איז אוועק...

נאקעט און בלויז האט ער מיר זי אפגעשטעלט, — נאר מיט א לונגען־פעהלער! זי שפייט מיט בלוט!... א שאטען איז עס שוין, נישט קיין מענש. עס טוליעט זיך צו מיר ווי א קליין קינד. עס לעגט זיך ווי א לעמעלע!... און גאנצע, גאנצע נעכט וויינט עס...

און ווייסט דו, אויף וועמען זי וויינט?

— אויפ׳ן מאן, ימח שמו!

— ניין, חנה, אויף מיר וויינט זי! א י ך האב זי אומגליקליך געמאכט! איהרע טרערען פאלען מיר אויפ'ן הארץ ווי קאַכעדיג בליי — זיי סמ'ען מיך, די טרערען...

זי בלייבט וויטער שטיל און כאפט קוים דעם אטעם.

— הכלל? — פרעגט חנה.

— הכלל? — האב איך מיר שוין געזאגט: גענוג! זאל מיין דריטע טאכטער שוין לעבען! לעבען זאל זי, ווי זי וויל!

זי ארבייט אין פאבריק! זעכצעהן שעה אין טאג ארבייט זי. קוים אויף טרוקען ברויט פארדינט זי... זי וויל צוקערקעס אויך, זאל זי עסען! זי וויל לאכען, שטיפען, קושען זיך — זאל זי! הערסט, חנה—זאל זי! איך קאן איהר קיין זיסע זאכען נישט געבען. קיין מאן אודאי און אודאי נישט! א ציטרין פון איהר מאכען, וויל איך נישט, א לונגען-פעהלער געבען — נישט, נישט! זאל שוין די טאכטער מיך נישט האסען, אויף מיר נישט וויינען.

— אבער גרונע, — שרייט חנה אויס דערשראקען, — וואס וועלען זאגען לייט?

— זאלען לייט פריהער אויף ארעמע יתומים רחמנות האבען. נישט ארבייטען מיט זיי ווי מיט אייזלען אומזיסט! זאלען מענשען האבען הערצער פון מענשען און נישט האלטען ארעמע לייט צום אויסדריקען ווי לימאנען...

— און גאט? גאט, ברוך הוא!

און גרונע הויבט זיך אויף און שרייט, גלייך זי האט געוואלט, גאט זאל אין הימעל הערען —

— האט גאט געזאלט פריהער יענע פארזארגען...

עס איז א שווערע שטילקייט,ביידע ווייבער אטעמען שווער. ביידע שטעהען זיך אקעגען מיט בליצען אין די אויגען.

— גרונע! — שרייט ענדליך אויס חנה — גאט, גאט וועט שטראפען!

— נישט מיך, נישט מיינע טעכטער! גאט איז עהרליך! ער וועט עמיץ אנדערש שטראפען! עמיץ אנדערש!